

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА І МЕТОДОЛОГІЯ ПРАВА

УДК 340.12

doi: <https://doi.org/10.33270/02212101.47>

Ванджурак Р. В. – аспірант кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8474-2276>

Сократ й українська юриспруденція: передумови, сучасний вплив і майбутнє

Метою статті є комплексне дослідження філософсько-правової спадщини Сократа, її безпосереднього втілення в чинне українське законодавство та впливу на сучасні тенденції філософсько-правової науки. **Методологічна основа.** У змісті статті на підставі онто-гносеологічного й історико-порівняльного аналізу окреслено авторське бачення значення та впливу поглядів давньогрецького мислителя Сократа на державу, право, закон, справедливість, і їх значення для сучасного законодавства України й новітніх філософсько-правових течій. **Наукова новизна.** У статті акцентовано на актуальності ідей Сократа й проаналізовано його далекоглядні погляди щодо таких соціально-значущих категорій, як справедливість, право, закон, держава, форма управління, державний устрій. Визначено вплив згаданих ідей на становлення української юриспруденції, окремих галузей права, зокрема кримінального та цивільного права, та законодавства загалом. **Висновки.** Аналіз філософсько-правових поглядів Сократа та їхнього впливу на сучасну й, можливо, майбутню українську юриспруденцію дають підстави стверджувати, що значення ідей Сократа є надзвичайно вагомим: колись його «утопічні» думки є вже реальністю сьогодні й мають неабиякі передумови стати підґрунтям новітньої юриспруденції. Це означає неабияку актуальність і далекоглядність ідей філософа, який є взірцем мислителя в минулому й нині.

Ключові слова: Сократ; давньогрецька філософія права; право; закон; справедливість; держава; форма управління; державний устрій; українська юриспруденція.

Вступ

Рушіями історії є постаті, які своїми поглядами, рішеннями й особистим життям змінюють її перебіг. У процесі формування нашого світогляду, зокрема й правового, неабияке значення відіграв давньогрецький мислитель Сократ.

Аналізуючи джерела українського права, можна впевнено сказати, що українське право є частиною європейської правової культури, маючи з «західним» правом ті ж методологічні джерела: еллінську філософію права, теорію та норми римського права й християнську етику (Kaminska, 2018; Loveland, 2018; Giorgio Gaja; "General Principles"). Водночас, як стверджує академік М. В. Костицький, первинним джерелом й підґрунтям європейського права все-таки є саме еллінська філософія права (Kostytskyi, 2009; Kostytskyi, & Kushakova-Kostytska, 2019; Kostytskyi, 2020).

Усвідомити еллінську філософію права без постаті Сократа неможливо.

Стан вивчення його філософської-правової спадщини є досить вагомим, утім досліджень щодо впливу його ідей на українське право є досить мізерним. Виокремити можна тільки монографію Сергія Меленка «Давньогрецькі витоки української філософсько-правової думки» (Melenko, 2013). Проте в згаданій монографії автор не ставив за мету дослідити безпосереднє втілення ідей Сократа в чинне українське законодавство. Не існує наразі на українському

просторі й праць щодо впливу ідей філософа на новітні течії філософсько-правової думки.

Водночас ідеями Сократа рясніє низка норм чинного законодавства України. Крім того, міркування філософа часто є підґрунтям ідей сучасних авторів, які пророкують у недалекому майбутньому кардинальні зміни у новітніх формах державного правління. Тому автор статті має на меті звузити наявну прогалину й дослідити ідеї Сократа не лише як джерела української юриспруденції, а також і їхнє безпосереднє втілення в сучасне українське законодавство та значення для новітніх течій правової думки.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є комплексне дослідження філософсько-правової спадщини Сократа, її безпосереднього втілення в чинне українське законодавство та впливу на сучасні тенденції філософсько-правової науки.

Виклад основного матеріалу

Феномен Сократа ще нікому з дослідників не вдалося цілком збагнути. З одного боку, про історичного Сократа ми майже нічого не знаємо, з іншого – важко усвідомити сучасну людину, яка б нічого про нього не чула.

Із праць його друзів – Платона і Ксенофонта (Сократ не визнавав себе вчителем і заперечував наявність в нього учнів), тогочасних істориків й сучасних дослідників нам відомо, що

Сократ народився в Афінах 469 року до н. е. (з інших джерел 470 році до н.е.) в сім'ї скульптора Сафроніска та повивальниці Фінарети. Брав участь у воєнних походах і набув навіть певної слави. З поверненням в Афіни вів скромний, практично жебрацький спосіб життя, займаючись тим, що спілкувався з різними людьми, намагаючись своїми запитаннями допомогти співрозмовнику самостійно розкрити в собі моральні чесноти. Через гострі й нерідко іронічні запитання Сократа багато хто недолюбливав, але попри це він мав багато прихильників, які захоплювалися його мудрістю й цінували. Афінський суд засудив його 399 року до н.е. до смертної кари за обвинуваченням у невизнанні традиційних богів, введенні нових божеств і розбещенні молоді. Попри благання друзів уникнути кари, свідомо пішов на неї та самостійно виконав свій вирок, випивши отруту.

Вважають, що Сократ здійснив свого роду «поворот» пізнавального вектора філософської науки із «зовнішнього» на «внутрішній» напрям, тобто з напряму фізико-матеріалістичного пізнання навколишньої дійсності та пошуку першопричин усього, що існує, – на пізнання сутності людського буття.

За словами С. М. Трубецького, Сократ займався пошуком істинних норм теоретичної та моральної діяльності людини, прагнути знайти їх у самій структурі людського розуму. На філософському терені мислитель актуалізував проблеми гносеології, етики та моральної філософії. Початком пізнання або ж істинного розуміння є логічне поняття; початком істинної поведінки – розумна мета; початком того й іншого слугує розум, а вищим ідеалом Сократа є ідеал досконалого божественного розуму, який телеологічно, тобто доцільно вибудовує саму природу. Отже, істину й благо слід шукати не в зовнішньому світі, а в діяльності розуму (Trubetsky, 1906, p. 25).

Щодо філософсько-правової думки, то професор С. Меленко зауважує в уже згадуваній монографії: «Завдяки філософсько-правовим надбанням Сократа відбулася переорієнтація векторально-світоглядного пошуку як в усій філософській науці загалом, так і у філософії права зокрема. Об'єктом філософського пізнання стає людина з її багатограними особливостями духовного, психологічного, етичного, культурного, політичного та ін. характеру. Вона проголошується найвищою цінністю та найскладнішою загадкою Всесвіту, через пізнання якої відкриваються безпосередні можливості для пізнання Всесвіту загалом. Сократ також наголошував на цінності кожної окремої людини та вказував у зв'язку із цим на стосунки особливого ґатунку та природи, які виникають між громадянином та державою» (Melenko, 2013).

Сократ розрізняв природне право та закон полісу, вважаючи, що природне право, як і полісний закон, має походити від розумного початку, і на цьому шляху мислитель зробив висновок щодо тотожності розумного, справедливого й законного, адже вважав домінування справедливих, а, значить, і розумних законів – великим надбанням як для окремої людини, так і для держави загалом (Nersesians, 2010).

На думку Сократа, людина, яка, не знає законів і вимог справедливості, не може вчиняти правильно. Той, хто знає, що є добро і зло, справедливість і несправедливість, ніколи не буде порушувати моральні та правові норми. Мислитель був упевнений, що людей виховує держава, причому прекрасна держава – хороших, а протилежна – поганих (Ikonnikova, & Liashenko, 2011, z. 56).

Аналізуючи державу та право крізь призму буття індивіда, філософ проводив чітку класифікацію форм державного правління, серед яких виокремлював монархію, тиранію, аристократію, плутократію та демократію, вважаючи ідеальною формою державного правління «аристократичну демократію». У своєму житті Сократ якнайменше переймався питаннями власного зиску, свідомо наражав себе на «нещастя», не йшов на компроміс із власною совістю та переконаннями, зокрема й під час судового процесу над ним. Таким чином, можна зробити висновок, що філософ у своїх поглядах, навіть коли це стосувалося його особисто, намагався суворо дотримуватися «букви» закону, який він ототожнював зі справедливістю.

Від Діогена Лаертського нам відомо ставлення Сократа до пред'явленого йому обвинувачення після визнання його винним. Коли його дружина сказала: «Ти помираєш безневинно», то Сократ заперечив: «А ти хотіла, щоб заслужено?» (Diogenes Laertius, 1979; 2013). Це доводить його повну покору закону: до самої смерті він не визнавав себе винуватим, але водночас вважав, що закон є справедливим.

Щоправда, не слід вважати, що будь-який свавільний закон чи розпорядження влади Сократ вважав таким, що підлягає безумовному виконанню. Свого часу влада в Афінах належала «Тридцятьом тиранам», які видали закон, відповідно до якого заборонено було «вчити мистецтву говорити», проте Сократ не лише не підкорився йому, а й відверто висміяв, називаючи його «безглуздом», і, попри погрози розправи, продовжував спілкування з молоддю (Demidenko, 2018, p. 348).

Ідеї Сократа не могли не вплинути й на розвиток українського права, яке своїми джерелами сягає еллінської філософії права. Позначилися вони й на сучасних тенденціях філософсько-правового поступу.

У платонівському діалозі «Держава» Сократ окреслює цінність кожної окремої людини для держави й права, які він аналізував крізь призму буття індивіда й наголошував на головному обов'язку держави – забезпечити кожній людині щасливе й повне життя (Platon, 2020).

Така «сократівська формула» практично незмінно лягла в основу ст. 3 Конституції України, яка проголошує головною цінністю держави людину, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеку. У цій же статті Конституції йдеться про права й свободи людини та їх гарантії, які визначають зміст і спрямованість діяльності нашої держави.

Отже, можна стверджувати, що зароджені дві з половиною тисячі років тому ідеї Сократа наразі є вектором діяльності нашої держави.

У тому ж діалозі «Держава» Сократ запевняє, що однією з ознак справедливості зі сторони держави є надання можливості кожному індивіду займатися своєю справою відповідно до його задатків і здібностей. Причому, на переконання Сократа, кожного представника професії потрібно виховувати змалку відповідно до його потенціалу... (Platon, 2020, p. 780-784).

Водночас ст. 43 Конституції України, гарантуючи право вільно обирати собі працю, у другій частині гарантує державне сприяння й створення всіх умов для повного здійснення громадянами права на працю й рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності.

Тож сучасне законодавство має не забороняти, а сприяти людині опанувати декілька професій, водночас Сократ був переконаний, що «кожна людина має займатися однією сферою діяльності все життя й не відволікатися ні на що інше» (Platon, 2020, p. 780-784), його ідея щодо обов'язку держави сприяти в опануванні кожною людиною своєї професії й досі залишається однією з конституційних гарантій Основного Закону України.

У діалозі «Крітон» Сократ сформулював концепцію, за якою будь-який громадянин, який досягнув повноліття, може без будь-яких перешкод залишити державу, якщо її порядки його не влаштовують, і відправитися будь-куди – або в колонію держави, або в іншу державу. Громадянство за Сократом є добровільним. Однак ті громадяни, які залишаються в цьому полісі, вимушені фактично погодитися виконувати всі веління держави та її органів, а також переконаннями й іншими правомірними ненасильницькими засобами уникати можливості несправедливих рішень і заходів законних органів полісу та посадових осіб, або беззастережно виконувати їх (Platon, 2020, p. 41).

Таким чином, Сократ уперше в історії європейської політичної та правової думки проголосив ідею договірних відносин між державою

та її громадянином. Ця концепція й досі актуальна в сучасних державах світу, зокрема майже незмінно покладена в основу статті 4 Конституції України, яка проголошує єдине громадянство, допускає підстави його набуття й припинення.

Чи не вперше в історії Сократ поділив злочини на умисні й неумисні, зазначивши очевидність існування двох видів «несправедливих поступків»: одні – добровільні, інші – недобровільні. Причому він також допускав, що людина може вчинити злочин під приводом божевілля, хвороби чи глибокої старості, що, власне, тотожне розумовому стану дитини (Demidenko, 2018, p. 354).

У діалозі Платона «Горгій» Сократ висловився й щодо покарання, суттю якого він вбачав як відновлення справедливості, так і позбавлення душі зла, іншими словами – виховання. На його думку, найстрашніше зло – це бути несправедливим і вчиняти несправедливо. Позбавлення від нього полягає в тому, щоб понести покарання (Platon, 2020, p. 631).

Наведені вище формули тривалий час застосовують у кримінальному законодавстві різних держав, зокрема вони висвітлені в нормах ст. 19–25 Кримінального кодексу України, які розрізняють форму вини у вигляді умислу (прямої і непрямої) та необережності (злочинна самовпевненість і злочинна недбалість), злочини, вчинені у стані неосудності тощо. А ст. 50 цього Кодексу проголошує, що метою покарання є не тільки кара, але й виправлення засудженого.

Зазвичай вважають, що українське цивільне право започатковане з Римського права. Утім, ще задовго до римських юристів, Сократ у діалогах Платона наголошував, що приватна власність є недоторканою. Причому він одночасно допускав можливість обмеження такого права в окремих випадках (Demidenko, 2018, s. 355).

Такі ідеї Сократа в незмінному вигляді відображено й сьогодні в ст. 43 Конституції України, вони є підґрунтям Цивільного кодексу України, де право власності є непорушним, і ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності, а примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосовано як виняток з мотивів суспільної необхідності.

Останнім часом політично-правові напрями різних країн світу, серед яких наразі й Україна, спрямували свої зусилля на боротьбу з корупцією, визнавши це явище таким, що шкодить розвитку й добробуту держави. Нині відбувається жвавий процес створення окремих антикорупційних органів, відомств, навіть судів. Але це вже у XXI столітті, а Сократ про таку проблему говорив ще в V столітті до н.е., зазначивши, що «чим більше правителі цінять наживу, тим менше вони думають про благополуччя держави» (Platon, 2020).

Про прогресивність ідей Сократа й далекоглядність його поглядів свідчить і те, що, розмірковуючи про ідеальну державу, він висунув нечувану на той час ідею гендерної рівності, заявивши про необхідність залучення жінок до тієї ж роботи, що й чоловіків, оскільки, на його переконання, «багато жінок у багатьох відношеннях кращі за чоловіків» (Platon, 2020, р. 844). Здавалось би, у його час – це безглузда ідея, яку, можливо, ніхто з його сучасників серйозно не сприймав.

Утім, як бачимо, минає час, й «утопічні» ідеї Сократа – уже реальність. Наразі жінки мають рівні з чоловіками права, зокрема й щодо обіймання керівних посад будь-якого рангу.

Звідси маємо повне право припускати, що ідеї Сократа, які нині здаються неприйнятними, у недалекому майбутньому стануть реальними. Наразі більшість сучасних країн світу має демократичну форму правління, згідно з якою влада належить народу, який безпосередньо бере участь у визначенні її курсу, а шляхом делегування своїх повноважень представникам – у керівництві країни. В умовах сьогодення – це еталон для сучасних держав світу, й багато міжнародних організацій стоять на охороні демократичних гарантій в тій чи іншій країні. Навіть ті країни, у яких мало спільного з демократією, все одно проголошують себе демократичними й у своїх назвах зазначають – «демократична» або «народна».

Однак Сократ розкритикував демократію як форму правління, зауважуючи, що за демократії бідняки, отримавши владу силою зброї чи добровільним відступом противників, деяких з них знищать, інших виженуть, а декого урівняють у громадянських правах і правах на заміщення державних посад. У державі з'явиться повна свобода й відверта можливість робити що завгодно. Демократична форма правління, як правило, не має належного управління, і тоді очолюють державу дурні виночерпії, які, «п'яніючи» від свободи, почнуть карати навіть своїх посадових осіб, якщо ті надто неупереджені й не надають усім повної свободи. Водночас керівників, які подібні до підвладних й підвладних, схожих на керівників, там хвалять і поважають. Зрештою закінчиться все тим, що такі керівники припинять зважати на писані й неписані закони, оскільки надзвичайна свобода як для окремої людини, так і держави загалом перетворюється ні на що інше, як на абсолютне рабство (Demidenko, 2018, р. 330).

На думку Сократа, тиранія виникає виключно з демократії. Іншими словами – з крайньої свободи виникає величезне й жорстоке рабство.

Філософ для прикладу наводив метафору у вигляді держави у формі вулика з бджолами, водночас поділивши так зване демократичне суспільство на три частини. Одну з них

складають трутні (легковажні й марнотратні), яких хорошому керівнику чи законодавцю, як і досвідченому бджоляреві, варто знищувати, допоки ті не заразили весь вулик. Такі трутні виникають через сваволю в період олігархічного устрою, а за демократичного устрою вони перебувають чи не на чолі держави. Найотруйніші з них виголошують промови й діють, а інші сідають ближче до корита й не допускають туди інших. Існує й друга частина: ділки, які за можливості завжди захоплюють якнайбільше власності. Саме з ними трутням найкомфортніше, адже з ділків вони збирають найбільше меду. Третій вид – це народ, який усе виконує власними руками, але водночас має найменше майна, оскільки влада його відбирає, а також змушений іноді захищатися, що, зрештою, призводить до надуманих звинувачень, судових процесів тощо. Той самий трутень ужалив народ й він же захищається від народу. Саме звідси, на переконання Сократа, й народжується тиран (демагог, який уміло приватизував владу й перетворився на вовка) (Demidenko, 2018, р. 330; Proleev, 2001).

Проте основним недоліком демократії Сократ вважав некомпетентність посадових осіб, яких обирали практично шляхом жеребкування. «Хіба ти соромишся цих швачок, землеробів, купців чи тих бездарних торгашів, які думають лише про те, як дешевше купити й дорожче продати? – спитав Сократ свого слухача Харміда в однойменному діалозі Платона. – З цих людей складаються «Народні збори», які своїм рішенням можуть перетворити нетямущих людей на стратегів, віслюків – на коней, бо така влада афінського демосу» (Ксенофонт. Спогади про Сократа. III, V, 1-6) (Demidenko, 2018, р. 333).

Вихід із цієї ситуації Сократ бачив лише в «аристократичній демократії», яка б не передавалася у спадок й не залежала від майнового цензу, а обиралася шляхом призначення на керівні посади держави людей, які вміють керувати й виконують добропорядно всі закони. Мислитель неодноразово наголошував, що на кораблі управляє досвідчений, якому підкоряється як власник судна, так і всі його пасажери.

Певно, що підтримка таких міркувань Сократа наразі може перетворитися на нищівну критику або обурити когось. Утім, політична філософія останнім часом дедалі частіше вдається до критики демократії з нахилом у сторону влади інтелектуалів.

Так, 2004 року з-під пера британського соціолога Коліна Крауча вийшла в друк праця під назвою «Постдемократія», у якій автор міркує щодо краху демократії в сучасному суспільстві й приходу на її заміну «постдемократії», за якої в країні формально триває існування всіх базових демократичних інститутів, які з часом згаснуть, а принцип «народовладдя» буде змінено на

правління замкнених еліт, освічених політиків, представників великих корпорацій і політтехнологів (Krauch, 2010, p. 7).

Інший вчений, американський політичний філософ Джейсон Бреннан, який у своїй книзі «Проти демократії», що вийшла в друк 2016 року, стверджує, що виборці, як правило, нетямущі, нерациональні, упереджені, дезінформовані та морально нерозсудливі щодо політики (Brennan, 2020, p. 49), він також доводить, що виборцям бракує стимулів ставати поінформованими щодо політики, оскільки вони (раціонально, на думку автора) вважають, що один голос нічого не вирішує і не здатний щось помітно змінити в загальних результатах виборів. До того ж, оскільки виборці політично й ідеологічно упереджені, належать до партій і груп, автор констатує, що вони з різних мотивів часто схильні приймати такі виборчі рішення, що не відповідають їхньому інтересу, і могли б голосувати інакше, якби були більше поінформовані та обізнані в суспільно-політичній діяльності. Бреннан виходить з того, що цінність демократії суто інструментальна, що єдиною причиною віддавати їй перевагу над будь-якою іншою політичною системою є її ефективність (Brennan, 2020, p. 49). Тому, на противагу загальному виборчому праву, за демократії Бреннан представляє й обґрунтовує «епістократичну альтернативу» (з грецьк. «знання», «уміння» + «влада»), тобто таку політичну систему, за якої правом голосу наділено лише компетентних й обізнаних виборців.

Концепції цих та інших авторів, праці яких опубліковано у XXI сторіччі, мають сьогодні велику популярність й прихильників. Водночас у

засобах масової інформації дедалі частіше з'являються роздуми на кшталт формальної участі народу в управлінні державою (Kresin, 2020; Bandura, 2019; Shulha, 2018).

Вищевикладене демонструє неабияку незадоволеність населення чинним політико-правовим ладом, а відтак є всі передумови, що незабаром ми зможемо спостерігати зародження нової політико-правової доктрини світу, яка, не виключено, знайде й своє відтворення в майбутній українській юриспруденції.

Наукова новизна

Попри стрімкий розвиток державотворчих і правотворчих процесів, актуальними залишаються ідеї Сократа та його далекоглядні погляди щодо таких соціально-значущих категорій, як справедливість, право, закон, держава, форма управління, державний устрій тощо. Слід зазначити вплив згаданих ідей на становлення української юриспруденції, окремих галузей права, зокрема кримінального та цивільного, і законодавства загалом.

Висновки

Аналіз філософсько-правових поглядів Сократа та їхнього впливу на сучасну й, можливо, майбутню українську юриспруденцію дають підстави стверджувати, що значення ідей філософа є надзвичайно вагомим: колись його «утопічні» думки є вже реальністю сьогодні й мають неабиякі передумови стати підґрунтям новітньої юриспруденції. Це означає неабияку актуальність і далекоглядність ідей філософа, який є взірцем мислителя в минулому й нині.

REFERENCES

- Bandura, O. (2019). Antropoloģiia prava yak skladova filososfskoi antropoloģii (zahalnyi narys) [Anthropology of law as a component of philosophical anthropology (general essay)]. *Filosofski ta metodolohichni problemy prava, Philosophical and methodological problems of law*, 1(17), 8-15. doi: <https://doi.org/10.33270/01191702.8> [in Ukrainian].
- Brennan, D. (2020). *Prot y demokratiy [Against democracy]*. Kyiv: Dukh i Litera [in Ukrainian].
- Demidenko, G.G. (2018). *Sud nad Sokratom [The trial of Socrates]*. Kharkov: Pravo [in Russian].
- Diogen, Laertskiy. (1979). *O znizni, ucheniakh i izrecheniakh znamenitykh filosofov [About the life, teachings and sayings of famous philosophers]*. Moscow: Mysl [in Russian].
- Diogenes, Laertius (2013). *Lives of Eminent Philosophers*. T. Dorandi (Ed.). Cambridge: Cambridge University Press. doi: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511843440>.
- General Principles of International Law. *General Principles of Law: European and Comparative Perspectives*. doi: <https://doi.org/10.5040/9781509910724.ch-002>.
- Giorgio, Gaja. *General Principles of Law. Max Planck Encyclopedia of Public International Law*. doi: <https://doi.org/10.1093/law:epil/9780199231690/e1410>.
- Ikonnikova, G.I., & Liashenko, V.P. (2011). *Filosofii prava [Philosophy of law]*. Moscow: Iurayt [in Russian].
- Kaminska, N. (Eds.). (2018). *Priorytetni napriamy doslidzhen rozvytku derzhavy i prava v umovakh yevroatlantychnoi intehratsii Ukrainy [Priority directions of research of development of the state and law in the conditions of Euro-Atlantic integration of Ukraine]*. Kyiv-Drohobych: Prosvita [in Ukrainian].
- Kostytskyi, M., & Kushakova-Kostytska, N. (2019). Rol i mistse novoi elity v istorychnomu protsesi rozvytku liudskoi tsyvilizatsii [The role and place of the new elite in the historical process of development of human civilization]. *Filosofski ta metodolohichni problemy prava, Philosophical and methodological problems of law*, 2(18), 86-91. doi: <https://doi.org/10.33270/02191802.86> [in Ukrainian].

- Kostytskiy, M.V. (2009). *Filosofskiy analiz yevropeiskoho prava ta yoho trokh svitohliadnykh dzherel* [Philosophical analysis of European law and its three worldview sources]. *Filosofski ta metodologichni problemy prava, Philosophical and methodological problems of law*, 1, 22-30 [in Ukrainian].
- Kostytskiy, M.V. (2020). *Derzhavnytsko-politychni pohliady v universalistskii systemi svitohliadu Pifahora* [State and political views in the universalist system of Pythagoras' worldview]. *Filosofski ta metodologichni problemy prava, Philosophical and methodological problems of law*, 1(19), 118-125. doi: <https://doi.org/10.33270/02201901.118> [in Ukrainian].
- Krauch, K. (2010). *Postdemokratiia [Post-democracy]*. Moscow: Izd. dom Gos. un-ta Vyssh. shk. ekonomiki [in Russian].
- Kresin, O.V. (2020). *Poshuk zahalnoho u pravi yak zmistovnoi podobnosti natsionalnykh pravoporiadkiv (druga polovyna XVIII - persha tretyna XIX st.)* [Search for the common law as a substantive similarity of national legal orders (second half of XVIII - first third of XIX century)]. *Filosofski ta metodologichni problemy prava, Philosophical and methodological problems of law*, 1(19), 64-75. doi: <https://doi.org/10.33270/02201901.64> [in Ukrainian].
- Loveland, Ian. (2018). *Constitutional Law, Administrative Law, and Human Rights*. *Law Trove*. doi: <https://doi.org/10.1093/he/9780198804680.001.0001>.
- Melenko, S.H. (2013). *Davnohretski vytoky ukraïnskoi filosofsko-pravovoi dumky [Ancient Greek origins of Ukrainian philosophical and legal thought]*. Chernivts: Tekhnodruk [in Ukrainian].
- Nersesians, V.S. (2010). *Istoriia politicheskikh i pravovykh ucheniy [History of political and legal doctrines]*. Moscow: Norma; Infa-M [in Russian].
- Platon. (2020). *Polnoe sobranie sochineniy v odnom tome [Complete works in one volume]*. Moscow: Alfa-kniga [in Russian].
- Proleev, S.V. (2001). *Istoriia antichnoy filosofii [History of ancient philosophy]*. Kiev: Vakler [in Russian].
- Shulha, A.M. (2018). *Pravoviy mentalitet yak skladova pravosvidomosti ta ob'ekt piznannia* [Legal mentality as a component of legal consciousness and the object of knowledge]. *Forum Prava, Forum Rights*, 4, 141–148. doi: <http://doi.org/10.5281/zenodo.2005081> [in Ukrainian].
- Trubetskoy, S.N. (1906). *Istoriia drevney filosofii [History of ancient philosophy]*. (Vol. 1). Moscow [in Russian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бандура О. Антропологія права як складова філософської антропології (загальний нарис). *Філософські та методологічні проблеми права*. 2019. № 1 (17). С. 8–15. doi: <https://doi.org/10.33270/01191702.8>.
- Бреннан Д. Проти демократії. Київ : Дух і Літера, 2020. 464 с.
- Демиденко Г. Г. Суд над Сократом : науч.-популяр. очерк. Харьков : Право. 2018. 568 с.
- Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов. М. : Мысль, 1979. 620 с.
- Diogenes Laertius. *Lives of Eminent Philosophers* / ed. by T. Dorandi. Cambridge : Cambridge University Press, 2013. 943 p. doi: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511843440>.
- General Principles of International Law. *General Principles of Law: European and Comparative Perspectives*. doi: <https://doi.org/10.5040/9781509910724.ch-002>.
- Giorgio Gaja. *General Principles of Law*. *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*. doi: <https://doi.org/10.1093/law:epil/9780199231690/e1410>.
- Иконникова Г. И., Ляшенко В. П. *Философия права : учебник*. М. : Юрайт, 2011. 351 с.
- Пріоритетні напрями досліджень розвитку держави і права в умовах євроатлантичної інтеграції України : монографія / за заг. ред. Н. Камінської. Київ–Дрогобич : Просвіт, 2018. 422 с.
- Костицький М., Кушакова-Костицька Н. Роль і місце нової еліти в історичному процесі розвитку людської цивілізації. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2019. № 2 (18). С. 86–91. doi: <https://doi.org/10.33270/02191802.86>.
- Костицький М. В. Філософський аналіз європейського права та його трьох світоглядних джерел. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2009. Вип. 1. С. 22–30.
- Костицький М. В. Державницько-політичні погляди в універсалістській системі світогляду Піфагора. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2020. № 1 (19). С. 118–125. doi: <https://doi.org/10.33270/02201901.118>.
- Крауч К. Постдемократія. М. : Изд. дом Гос. ун-та Высш. shk. ekonomiki, 2010. 192 с.
- Кресін О. В. Пошук загального у праві як змістовної подібності національних правопорядків (друга половина XVIII – перша третина XIX ст.). *Філософські та методологічні проблеми права*. 2020. № 1 (19). С. 64–75. doi: <https://doi.org/10.33270/02201901.64>.
- Loveland Ian. *Constitutional Law, Administrative Law, and Human Rights*. *Law Trove*. 2018. doi: <https://doi.org/10.1093/he/9780198804680.001.0001>.
- Меленко С. Г. *Давньогрецькі витoki української філософсько-правової думки : монографія*. Чернівці : Технодрук, 2013. 432 с.
- Нерсисянц В. С. *История политических и правовых учений : учебник*. М. : Норма ; Инфа-М, 2010. 704 с.
- Платон. *Полное собрание сочинений в одном томе*. М. : Альфа-книга, 2020. 311 с.
- Пролеев С. В. *История античной философии*. Киев : Вахлер, 2001. 512 с.
- Шульга А. М. *Правовий менталітет як складова правосвідомості та об'єкт пізнання*. *Форум Права*. 2018. № 4. С. 141–148. doi: <http://doi.org/10.5281/zenodo.2005081>.
- Трубецкой С. Н. *История древней философии*. М., 1906. Ч. I. 211 с.

Стаття надійшла до редколегії 27.01.2021

Vandzhurak R. – Postgraduate Student of the Department of Philosophy of Law and Legal Logic of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8474-2276>

Socrates and Ukrainian Jurisprudence: Preconditions, Present Influence and Future

The **purpose** of this article is a comprehensive study of the philosophical and legal heritage of Socrates, its direct reflection in the current Ukrainian legislation and the impact on current trends in philosophical and legal science. **Methodology.** The content of the article on the basis of onto-epistemological and historical-comparative analysis presents the author's vision of the role and influence of the views of the ancient Greek thinker Socrates on the state, law, law, justice, and their significance for modern Ukrainian legislation and modern philosophical and legal trends. **Scientific novelty.** The article focuses on the relevance of Socrates' ideas and his far-sighted views on such socially significant categories as justice, law, law, state, form of government, government. The influence of the mentioned ideas on the formation of Ukrainian jurisprudence, certain branches of law and legislation, first of all, criminal and civil law, is noted. **Conclusions.** An analysis of Socrates' philosophical and legal views and his influence on modern and possibly future Ukrainian jurisprudence give grounds to assert that Socrates' influence is extremely significant. The fact that the once «utopian» ideas of Socrates are already a reality today and have considerable prerequisites to become the basis of modern jurisprudence. This speaks of the urgency and foresight of Socrates' ideas. He was an example of a thinker in the past and today, his ideas are relevant today and quite capable on the threshold of tomorrow.

Keywords: Socrates; ancient Greek philosophy of law; enactment; law; law justice; state; form of government; state system; Ukrainian jurisprudence.